

1854 — 1911 — 1936.

За отдълната личност добититѣ въ училището знания служатъ главно за ориентировка. Тѣ помагатъ, но не даватъ всичко, отъ което въ това отношение се чувствува нужда въ живота. Могло би да се каже, че добититѣ въ училището знания сж въ ролята на желѣзницата — тѣ отнасятъ пътникътъ по-бързо до подножието на планината, но изкачването до върха ѝ човѣкъ ще трѣбва да извърши съ собственитѣ си нозе!..

За да бжде, обаче, това изкачване възможно въ всички случай — иначе казано, за да може човѣкъ да стои всѣкога на нуждната висота въ интелектуално отношение, необходимо е за човѣка да поддържа знанията си презъ цѣль животъ — факелътъ да свѣти непрекъснато.

Българскиятъ народъ знае най-добре това. И го знае по собственъ опитъ.

Съ падането на българитѣ подъ политическото робство на турцитѣ и духовното такова — на фанариотитѣ отъ Цариградъ, започватъ да гаснатъ постепенно и всички български духовни източници на свѣтлина, до като въ 1767 година изгасва и последния български фаръ — Охридската патриаршия.

И скоро следъ това голѣмо нещастие, въ духовния животъ на българина настѣпва непрогледна тъмнина, въ която вече понятието грѣкъ почва да се отождествява съ понятието образование; когато по-виднитѣ граждани почнали да наричатъ добриятъ български селянинъ — дебелоглавъ, а последния, изоставенъ отъ града — да нарича грѣкъ всѣкой облѣченъ въ граждански дрехи българинъ.

И все пакъ мъждѣщето още съзнание у българина е могло да му подсказже, че прѣчката за да живѣе свободно и да се развива духовно се крие въ двойното робство, поддържано отъ „турчина съ сила, а отъ грѣка — съ книга“.

И борбата отново започва. Преценявайки правилно, че много опасно е духовното робство, тая борба се насочва главно чрезъ духовна просвѣта.

Срѣдъ мрака надъ българския народъ прѣвъ запалва факелътъ — отецъ Паисий Хилендарски... .

И постепенно свѣтва. Младежитѣ-българи, получили образованието си на Западъ и въ Русия, започватъ да се завръщатъ въ поробеното си отечество. Къмъ 1860 година броятъ на свършилитѣ висши школи е вече 40 души.

Залавятъ се съ усърдие за работа и живущитѣ внѣ отъ предѣлитѣ образовани българи. Още въ началото на 1854 година живущитѣ въ Одеса българи се събиратъ и решаватъ да се образува едно „общество за просвѣтно въздействие“ на българския народъ. Въ 1858 година и българитѣ, живущи въ Цариградъ, тласкани отъ сжщата мисль,